

VRIENDENBRIEF 9

redactieadres:
Pompstraat 17
5481 BL Schijndel

jaargang 3
zomer 2004

EXPOSITIE: HEESTERS IN AFRIKA

Aanvankelijk had Jan Heesters tijdens zijn Grand Tour naar Frankrijk en Italië helemaal geen plannen om Afrika aan te doen. In Parijs echter kwam Pierre Saliba, zoon van een rijke wijnbouwer uit Algiers, op zijn weg. Jan ging gretig op diens uitnodiging in en trok in januari 1923 via Marseille naar Algiers. Via Constantine, Biskra en Tunis reisde hij door de Oriënt. Van dit Afrikaanse avontuur kreeg Jan geen spijt, integendeel: hij zou er veel nieuw werk maken en er nieuw zelfvertrouwen als beginnend schilder krijgen. Heesters vormde geen uitzondering als schilderende bezoeker van Noord-Afrika: vele kunstenaars waren hem voorgegaan, zoals August Macke, Paul Klee en de Nederlandse Oriënt-schilder bij uitstek Marius Bauer. Net als zij was Jan geïmponeerd door het licht van de zuidelijke hemel en de bonte bedrijvigheid in de steden.

Algiers

In augustus 1922 was de 28-jarige Heesters tijdens een sabbatical year in Parijs begonnen met zijn Grand Tour, een grote studiereis. Daar studeerde hij aan drie academies (zie ook de Vriendenbrief, 1^e jrg. nr.1) en had hij bij de familie Mayer een ontmoeting met Pierre Saliba, die hem in 1977 nog helder voor ogen stond: "Toen ik hem vertelde dat ik door wilde reizen naar Italië, zei hij: Dan moet U over Afrika gaan en mijn ouders in Algiers goedendag zeggen. Dat gesprek liet me niet los. En na nieuwjaar besloot ik mijn biezen te pakken. Ik ging met de trein naar Marseille en daarna met de boot naar Algiers. Bij de familie Saliba werd ik ontvangen alsof ik hun eigen zoon was. Ik moest en zou mee naar een broer van de heer des huizes. Die woonde in El Biar, een voorstad van Algiers. Toen wij daar aankwamen, dacht ik in een sprookje van duizendeneennacht verzeild te zijn geraakt. Niet alleen door de rijkdom van het Sérail en de huizen eromheen, maar vooral door de smaakvolle schoonheid van het geheel, ook het interieur. Wij werden er ontvangen als vorsten. (...) In Algiers heb ik veel en geconcentreerd gewerkt." Zoals Van Gogh dat deed als betaling aan zijn broer Theo, stuurde Jan de schilderijen, aquarellen en vele tekeningen in kisten naar huis, naar zijn vader Dorus en zijn zus Marie.

Jan werd in het zuidelijke licht bekoord door de pittoreske steegjes met straatventers en waterdragende vrouwen, door de rondtrekkende Bedoeïnen met hun kamelen, de drukbezochte caféterrassen bij de moskeeën. Ook maakte hij tekeningen van mensen op ezeltjes, van leeuwen, olifanten en kamelen. Op een typerend schilderij, onlangs verworven via onze Stichting, staan pratende mannen afgebeeld op een mooi overwelfd caféterras. De verf is dik, pasteus aangebracht, kenmerkend voor Jans vroege werk. De kleurstelling in rood, zwart en grijs is harmonieus. Heesters maakte, geïnspireerd door de nieuwe motieven, in Noord-Afrika een vruchtbare ontwikkeling door en was tevreden met de resultaten. In een brief naar huis schreef hij: "Ik ben nu goed op dreef met mijn werk, en ben wel benieuwd wat je ervan zult zeggen. Mij dunkt dat het gewonnen heeft, het is veel krachtiger dan mijn ander werk. (...) Ik heb nu eerst recht de schilderkunst begrepen." De etsen met Afrikaanse onderwerpen zou hij later thuis in zijn atelier maken op basis van tekeningen.

Macke en Klee

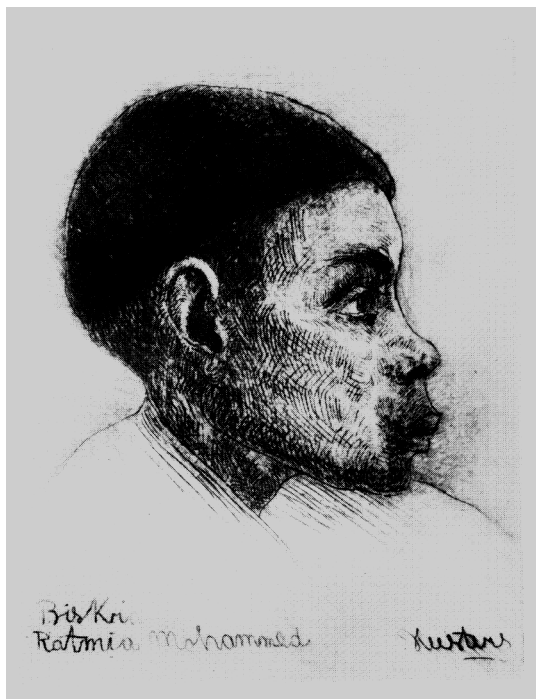
Negen jaar eerder waren de Duitse schilder August Macke (1887-1914) en zijn Zwitserse vriend Paul Klee (1879-1940) Heesters voorgegaan in hun ontdekking van de oriëntaalse motieven. Hun reis door Noord-Afrika duurde slechts 14 dagen maar kreeg een plaats in de kunstgeschiedenis van de twintigste eeuw. Ze hoopten op artistieke ontdekkingen, in navolging van licht- en kleurtheorieën van Delaunay. Net als Jan bezochten zij Sidi Bou Said en bezichtigden ze de resten van het oude Carthago.

In zijn aquarel *Blick in eine Gasse (Zicht op een straatje)* uit 1914 laat Macke de figuratie niet los maar is hij toch vooral op zoek naar de dynamiek van kleurvlakken. Menselijke figuren worden slechts vaagschematisch aangegeven. In *Straatje in Tunis* (Swinkels, pag.64) van Jan is ook iets van die vlakkenstructuur herkenbaar, maar hij werkt het onderwerp verder uit en blijft dichter bij de werkelijkheid. In ieder geval is Heesters net als Macke beïnvloed door de nieuwe geometrische vormen, die ze o.a. in Tunis aantreffen. Ook Jans doek *Café des Nattes in Sidi Bou Said* is

vergelijkbaar met een werk van Macke. Waar de laatste echter slechts omtrekken aangeeft, werkt Heesters de details verder uit. Op grond van de overeenkomsten veronderstelt de kunsthistorica dr. Wilma van Giersbergen in haar doctoraalscriptie over Heesters (Nijmegen, 1987) dat Jan het werk van Macke gezien moet hebben. Daarin noteert zij: “Kenmerkend is dat Heesters het constructieve element (de geometrische vormen van de huizen zonder perspectief) overneemt.”

Ratmia Mohammed

Na Algiers reisde Jan via Constantine naar Biskra, een stadje in het zuiden van Algerije, aan de rand van de Sahara. Daar heeft hij hulp van een jongetje, genaamd Ratmia Mohammed. Jan, in 1977: “Toen ik mijn hotel wilde binnengaan, hoorde ik achter mij roepen: Monsieur, monsieur! Ik keek om en zag een negertje van een jaar of twaalf met een heel expressief gezichtje. Mijnheer, zei hij, laat U niet bedriegen door die profiteurs. Ik zal U wel helpen. Hij heeft mij tijdens mijn verblijf in Biskra met ontroerende trouw gediend.” In 1980, op 87-jarige leeftijd, was Jan zijn oude knechtje nog niet vergeten. Ten behoeve van de bezitter van een ingekleurde ets van Ratmia, noteerde hij op de achterkant: “Het arme negertje was mijn vriendje geworden. (...)”

Toen de tijd daar was, dat ik verder wilde gaan, vertelde ik dat ik verder zou trekken. Hij vertelde mij dat hij mijn koffers naar de trein zou brengen. Even voor de trein zou vertrekken, schoot hij onder de bank en zei dat hij met mij meeinging - met veel tranen en door tussenkomst van de stationschef en personeel is hij uiteindelijk met veel moeite uit de coupé gehaald.”

In dit verhaal van de bejaarde Heesters klinkt zowel zijn grote liefde voor kinderen als een vaag gemis van eigen kinderen door.

Samenwerking met George van Houten

Een belangrijke ontmoeting had Jan in Tunis, waar hij na Biskra een tijdlang werkte in gezelschap van de schilder George van Houten, geboren in 1888 in Antwerpen, gestorven in 1964 in Rome. Het klikte onmiddellijk tussen de twee jonge schilders. Van Houten, op een druk plein schilderend, vertelde trots aan Heesters dat zijn tentoonstelling in Amsterdam bij Buffa (dat toen sinds twee jaar in handen was van de latere vriend van Jan, Joop Siedenburg) erg aansloeg bij het publiek. Ook Van Houten was geïnspireerd door Van Gogh en er waren meer overeenkomsten. Jan in 1977: “Ik mocht mijn schilderspullen in zijn huis zetten, zodat ik alleen maar op en neer naar mijn hotelletje hoefde om te gaan slapen. Ik heb er bijzonder plezierig gewerkt.” Van Houten was in heel andere zin van veel grotere betekenis voor de ontwikkeling van Heesters als schilder: hij gaf Jan waardering en erkenning, iets waaraan Jan in het begin van zijn carrière zeker behoefte had. In een brief aan het thuisfront schrijft hij vanuit Tunis: “Wat ben ik blij dat ik die (Van Houten) gevonden heb, dat zal wel zo moeten zijn. We kunnen mekaar goed verstaan. (...) Ik heb veel steun aan mijn vriend, hij is een knap schilder en hij vindt dat ik ook een schilder ben.” In deze brief beklagt Jan zich over zijn collega's in Tilburg: “Nooit heeft men zich voor mijn werk geïnteresseerd. Het enige is, dat ze er niet toe in staat waren iets te zeggen, anders kan ik er niets van zeggen.” Maar aan Van Houten trok Jan zich op; hij gaf Heesters de kracht om door te gaan, net zoals Jan later op zijn beurt de jonge Kees Bol een hart onder de riem zou steken, iets waar Bol hem tot op de dag van vandaag dankbaar voor is gebleven.

Overigens klinkt in Jans brieven uit Afrika nauwelijks verholten de stem door van de brieven schrijver Vincent: “Het lijkt me in alle opzichten verstandiger hier flink te werken en wat toonbaars mee naar huis te brengen. (...) Wanneer ik bijvoorbeeld een 10- of 15-tal doeken maak die de moeite waard zijn, misschien heb ik geluk, deel ik de verkoop, dan kan ik nog wel eens een reis ondernemen.” Het zou mij geenszins verbazen als Vincents brieven tot zijn dagelijkse lectuur op zijn reis door de Oriënt hebben behoord.

Expositie

Vanuit Tunis stak Jan de Middellandse Zee over naar Sicilië en zo kwam een einde aan zijn Afrikaanse avontuur, dat ruim een half jaar geduurd had. Hij heeft er nieuwe ideeën en veel zelfvertrouwen opgedaan en vele indrukken van het kleurrijke land vastgelegd. Een kleine neerslag daarvan vindt U in de nieuwe expositie vanaf 25 juni in ons museum terug. Ik wens U veel plezier bij het bezichtigen van deze vroege, mooie, Afrikaanse werken.

Jan Geerts

WETENSWAARDIGHEDEN

- Welke beschermingsfactor zou Jan hebben gebruikt op zijn Afrikaanse reis?
- Mocht het alsnog een hete zomer worden dan kunt u het best naar het Heestershuis gaan: dat is goed geklimatiseerd.
- Over het succes van de lezing over Antoon Coolen in het Kerkje door Cees Slegers hebt u kunnen lezen in het Schijndels Weekblad.
- Tijdens de dorpswandelingen in Schijndel wordt wel heel vaak gezegd: “hier stond”. Maar gelukkig: het Heestershuis staat!
- Alle portretten van het museum krijgen een facelift: wordt vader Dorus Heesters toch nog een jonge vent.
- Valt het u ook op dat in deze brief geen inleiding van de voorzitter of beheerder staat?

UIT HET EIGEN BEZIT VAN HET MUSEUM: HET KABINET

Door de handel met de Oost, die opkomt aan het eind van de zestiende eeuw komen er veel mooie houtsoorten in omloop. Omdat deze te kostbaar waren voor massief gebruik, werden ze vooral als bekledingsmateriaal, finer bijvoorbeeld, gebruikt. Dit bevorderde vooral de opkomst van een nieuw soort pronkmeubel, het kunstkabinet. De latere kabinetten zijn afstammelingen van kleine verplaatsbare kasten, waarin men in de zestiende eeuw waardevolle munten, kunstschaten en bijzondere papieren bewaarde. In deze grote kabinetten wordt dan het kostbare porselein en glas gezet. In het begin van de achttiende eeuw komen er zelfs glazen deuren in zodat de kostbaarheden goed konden worden gezien door de bezoeker. Deze kasten zijn dan al vaak in Barokstijl.

Zonnekoning

Het was met name Lodewijk XIV die deze stijl in de mode bracht. Eenmaal op de troon als alleenheerser, eiste hij de Barokstijl voor zichzelf op. Zijn paleis in Versailles kreeg onder leiding van Charles le Brun een eenheid van stijl in zilver, meubelen, wandtapijten, ja alles wat een paleis maar luister kan geven. Voor de adel in Frankrijk brak een periode van betrekkelijke rust en welvaart aan. Er was tijd en geld voor mooie meubelen en gebruiksvoorwerpen. Op kunstgebied bloeiden schilderkunst en letterkunde, bijvoorbeeld Racine en Molière. Wel werden de Hugenoten vervolgd, -velen vluchtten naar het tolerante Nederland. Lodewijk XIV overleed in 1710 en werd opgevolgd door zijn achterkleinzoon Lodewijk XV, tot 1723 was Philips van Orléans regent.

Lodewijk XV

Tijdens zijn bewind wordt alles anders. Ook de mode verandert. De nieuwe smaak heet gout pittoresque: de schilderachtige mode. Het is een salonstijl, het kleine elegante comfortabele vertrek komt centraal te staan. Het kabinet in het Jan Heestershuis is in deze Lodewijk XV-stijl gemaakt en is een echt pronkstuk. Een vloeiend lijnenspel, losse krullen over gewelfde vlakken, veel prachtig finer en symmetrie doorbroken door

asymmetrische krullen en kuiven. Met Lodewijk XV breekt een onrustige tijd aan voor Frankrijk. Hij wijdt zich misschien meer aan Madame de Pompadour en Madame Du Barry dan aan regeringszaken. Het gaat slecht in het land en hij verliest bovendien kolonies. Na zijn dood volgt Lodewijk XVI, getrouwd met Marie-Antoinette, hem op. De Franse Revolutie maakt in 1789 een eind aan zijn koningschap en hij sterft in 1793. Het hartje van hun zoon is onlangs met veel pracht en praal bijgezet in het familiegraf.

Erfgenamen

Lodewijk XVII werd dauphin na de dood van zijn broer Louis Joseph. Hij zou ook gedood zijn maar in 1810 meldt zich in Berlijn ene Naundorff: hij zou uit de gevangenis ontsnapt zijn en op grond van zijn verhaal en zijn gelaatstrekken wordt door velen aangenomen dat hij de erfgenaam is. Hij gaat terug naar Frankrijk maar wordt in 1836 verbannen. Hij vertrekt naar Nederland waar hij in 1845 in Delft overlijdt. De Nederlandse regering liet op het bewijs van zijn overlijden zetten: Charles Louis de Bourbon, Duc de Normandie.

De schrijver Louis de Bourbon, die leefde van 1908 tot 1975, was een achterkleinzoon van deze Karl Wilhelm Naundorff. Hij werd geboren in Renkum maar op Franse grond: het kraambed stond met de poten in vier bloempotten met aarde uit Frankrijk. Hij was ervan overtuigd dat hij een afstammeling van het Franse koningshuis was. Coolen beschrijft zelfs ergens dat Louis de Bourbon zijn zootjes maande zich te gedragen zoals het prinsjes betaamt. Hij was burgemeester van Oss van 1941 tot 1943, waarna hij uit protest tegen het gedrag van de Duitsers ontslag nam. Hij beheerste de Franse taal uitstekend en schreef gedichten zowel in het Nederlands als in het Frans. En omdat alles met alles te maken heeft: hij was ook mederedacteur van het tijdschrift De Gemeenschap. Hij sloot vriendschap met mannen als Anton van Duinkerken, Jan Engelman, Hendrik Wiegersma en Antoon Coolen. In het Heestershuis zijn nu het mooie kabinet Lodewijk XV stijl en de illustraties voor het boek van Antoon Coolen te zien en er is nog veel meer te bewonderen.

AnneMarie Cornelissen

VRIENDEN VAN HEESTERS AAN HET WOORD

Anton van Kalmthout: herinneringen aan Heesters

In het laatste jaar waarin Jan Heesters als docent tekenen les gaf aan de RK Lycea in 's-Hertogenbosch, het seizoen 1957-58, kreeg hij te maken met een nieuwe eerste klasser. Het schooljaar was al enige maanden gevorderd, toen de nieuweling, Anton van Kalmthout uit Den Haag, zich moest melden bij meneer Heesters. De kennismaking zou echter niet geheel vlekkeloos verlopen. Antons toekomstige klasgenoten hadden hem verteld dat hun tekenleraar De Sik heette, maar vanwege zijn weelderige baard De Heester als bijnaam droeg. Dus gaf de goedgelovige Anton zijn leraar een hand met de woorden: "Dag meneer De Sik!" Zoveel brutaliteit moet teveel geweest zijn in de oren van Jan, want hij haalde meteen met één hand uit en sommeerde de kersverse nieuweling naar de conrector. Toen deze de ware toedracht van Anton vernam, moest hij er hartelijk om lachen, evenals trouwens de andere collega's tijdens de koffiepauze.

Natuurlijk is deze 'vliegende start' Anton van Kalmthout, hoogleraar strafrecht aan de UvT in Tilburg, altijd bijgebleven. In die tijd kregen de jongens en meisjes nog gescheiden les, een bruggetje over de Dieze verbond de beide scholen. Van Kalmthout vermoedt dat Jan enkel aan de jongens les gaf. Hij was een aandoenlijke oude baas, die ons platen liet uitzoeken om ze daarna na te tekenen. Een enkele keer kwam hij met Griekse of Romeinse gipsen koppen aanzetten.

De bijna 65-jarige Heesters liep dan rond om de drukte wat te temperen, maar heel rustig was het nooit, herinnert Anton zich. Veel tekst en uitleg gaf Jan niet, maar de betere leerlingen kregen wel extra aandacht. Heesters praatte altijd zacht, rustig, was niet dominant maar kon wel eens uit zijn slof schieten.

Over zijn eigen werk als kunstenaar vertelde hij nooit, daar wisten we niets van. Tussen de andere docenten zal hij wel een collegiale, joviale man geweest zijn, veronderstelt Anton. De voormalige rector Bauwens, een goede vriend en promotor van Jan, was toen al met pensioen en vervangen door rector Paccily. Wel was er een sfeer van respect voor die oude baas in de school blijven hangen. In juli 1958 werd Heesters in een officiële zitting uitgezwaaid. Rector Paccily prees de scheidende leraar om zijn goedheid, hartelijkheid en eenvoud.

Anton van Kalmthout, tevens voorzitter van de Tilburgse Kunststichting (toch de invloed van Jan ??), heeft recent in toespraken nog uitgebreid over bijnamen in het algemeen en van leraren in het bijzonder: ze hadden in zijn optiek de functie om de hiërarchische afstand tussen docent en leerling te verkleinen. Deze interesse in bijnamen is natuurlijk niet vreemd voor iemand, die bij de eerste de beste kennismaking Heesters maar direct met meneer De Sik aansprak!

Jan Geerts

AGENDA

Museum Jan Heestershuis 073 - 54 92276

Pompstraat 17, 54 81 BL Schijndel

openingstijden:

dinsdag t/m zondag 13.00 uur - 17.00 uur.

- 25 juni opening van de tentoonstelling "Met Heesters op reis". Ook is een 10-tal illustraties te zien die bestemd waren voor een luxe, Tsjechische uitgave van Ves u réky (Dorp aan de rivier) van Antoon Coolen. Deze uitgave is echter nooit tot stand gekomen. De expositie is t/m 24 augustus.
- Eveneens op 25 juni opening "Door vuur verbonden": keramiek van Irma van Engelen-Bax,

Lida Geers en Ingrid Verburg. De expositie loopt t/m 26 september.

- De volgende Interbellum-lezing in het Kerkje is op 20 september; reserveer die datum!
- In het museum De Wieger te Deurne is vanaf 5 september werk te bezichtigen van diverse Interbellum-kunstenaars zoals Jozef Cantré, Charles Eijck, Leo Gestel, Henri Jonas, Gerrit Rietveld en Hendrik Wiegersma.

Met dank aan onze sponsors:

- **Architectenbureau van der Reep & Woudstra**
- **Rabobank Schijndel**
- **Restauratie-atelier Jos Van Extel**
- **Rijkers Bouwbedrijf B.V.**
- **Studio Skoop Reclame- & Ontwerpburo, Gemonde**
- **Schijndels Weekblad**